

POLSKA AKADEMIA NAUK
I N S T Y T U T P S Y C H O L O G I I

ul. Stefana Jaracza 1
00-378 Warszawa

tel./fax 022 583-13-80/81
sekretariat@psych.pan.pl
www.psych.pan.pl

Warszawa, 31 marca 2020

dr hab. Małgorzata Fajkowska, prof. IP PAN
Pracownia Psychologii Osobowości,
Instytut Psychologii, Polska Akademia Nauk

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Ewy Skiminy

pt. *Cechy osobowości i preferowane wartości na różnych poziomach ich hierarchicznej struktury a codzienne zachowanie*

przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Jana Cieciucha, prof. UKSW

Cel naukowy przedłożonej mi do oceny pracy doktorskiej mgr Ewy Skiminy stanowiła analiza relacji pomiędzy cechami osobowości, preferowanymi wartościami i codziennym zachowaniem. Realizacja tego celu nadaje pracy wysoką wartość teoretyczną z uwagi na fakt, że związek *osobowość-zachowanie*, to jedno z kluczowych, choć niedostatecznie zbadanych zagadnień psychologii osobowości.

Ów ogólny cel naukowy Doktorantka, wraz z zespołem badawczym, rozparcelowała na cztery szczegółowe, specyficzne cele badawcze. I tak należą do nich:

- (1) analiza związku między częstością ujętych hierarchicznie codziennych zachowań i (a) cechami osobowości vs. osobistymi wartościami; (b) cechami osobowości w modelach Wielkiej Piątki vs. HEXACO; (c) wąskimi (np. *facets*) vs. szerokimi (np. *metacechy*) wymiarami osobowościowymi (por. Skimina, E., Cieciuch, J., & Strus, W. [2018]. Traits and values as predictors of the frequency of everyday behavior: Comparison between models and levels. *Current Psychology*. Advance online publication. doi:10.1007/s12144-018-9892-9);

POLSKA AKADEMIA NAUK
I N S T Y T U T P S Y C H O L O G I I

ul. Stefana Jaracza 1
00-378 Warszawa

tel./fax 022 583-13-80/81
sekretariat@psych.pan.pl
www.psych.pan.pl

- (2) analiza związku pomiędzy szerokimi zmiennymi osobowościowymi (*metacechy, wartości osobiste wyższego rzędu*) i zachowaniami codziennymi w czasie rzeczywistym (por. Skimina, E., & Ciecuch, J. [2020]. Explaining everyday behaviours and situational context by personality metatraits and higher-order values. *European Journal of Personality*. Advance online publication. doi:10.1002/per.2230);
- (3) testowanie jak wartości (model Schwartz, 1994, 2015, 2017) rozumiane jako stan lub cecha motywują do intencjonalnych i nieintencjonalnych zachowań ujmowanych retrospektywnie i zachowań mierzonych w czasie rzeczywistym (por. Skimina, E., Ciecuch, J., Schwartz, S. H., Davidov, E., & Algesheimer, R. [2018]. Testing the circular structure and importance hierarchy of value states in real-time behaviors. *Journal of Research in Personality*, 74, 42–49. doi:10.1016/j.jrp.2018.02.001);
- (4) identyfikacja behawioralnych sygnatur dla wartości (model Schwartz, 2012) ujmowanych jako stan i cecha w zachowaniach codziennych mierzonych retrospektywnie i w czasie rzeczywistym (por. Skimina, E., Ciecuch, J., Schwartz, S. H., Davidov, E., & Algesheimer, R. [2019]. Behavioral signatures of values in everyday behaviors in retrospective and real-time self- reports. *Frontiers in Psychology*, 10:281. doi:10.3389/fpsyg.2019.00281).

Doktorantka, wspólnie z innymi badaczami, przeprowadziła badania, a ich wyniki zostały opisane w czterech wyżej wymienionych artykułach naukowych. Stąd, rozprawę doktorską tworzy seria owych czterech prac, opublikowanych w czasopismach z listy JCR. Na podkreślenie zasługuje wysoka jakość tych publikacji oraz fakt, że Doktorantka jest ich pierwszą autorką, a jej wkład procentowy w powstanie kolejnych prac wynosi 70%, 80%, 35% i 35%.

Po lekturze artykułów, do najciekawszych teoretycznych i metodologicznych aspektów tych prac, w moim przekonaniu, należą wyniki, które wykazały, że preferowane wartości (model Schwartz) mają w zasadzie „przewagę” nad cechami osobowości (PMO) lub porównywalne znaczenie (model HEXACO) w przewidywaniu codziennych zachowań. Na uwagę i wysoką ocenę zasługuje także to, że badano zachowania w czasie rzeczywistym (*experience sampling method, ESM*). Ponadto, dobór technik statystycznych, ich wykonanie i prezentacja wyników wskazują na bardzo wysoką sprawność Doktorantki i współautorów w tym zakresie. Jest rzeczą wiadomą, że opublikowane w wiodących czasopismach, z wysokimi współczynnikami wpływu (IF), artykuły już zostały poddane starannemu procesowi recenzowania. Należy też przyjąć, że podstawy teoretyczne,

POLSKA AKADEMIA NAUK
I N S T Y T U T P S Y C H O L O G I I

ul. Stefana Jaracza 1
00-378 Warszawa

tel./fax 022 583-13-80/81
sekretariat@psych.pan.pl
www.psych.pan.pl

hipotezy/pytania badawcze, metodologia badań, analizy statystyczne, interpretacja i dyskusja wyników badań, ich krytyczna analiza w postaci wskazania ograniczeń poszczególnych badań, dbałość o transparentność badań uzyskały wysoką ocenę recenzentów i w pełni spełniły wysokie standardy publikacji w wyżej wymienionych czasopismach naukowych. Niemniej choć to prace bardzo dobre, to przecież chyba nie doskonałe? Takich prawdopodobnie nie ma, zwłaszcza w psychologii. Zatem, omówię w formie uwag polemicznych spostrzeżone przeze mnie niedoskonałości tej dysertacji. Na początku skupię się na zagadnieniach ogólnych, potem zaś przejdę do uwag szczegółowych.

Uwagi ogólne

1. Pierwsza uwaga polemiczna dotyczy dwóch pierwszych artykułów (por. powyżej). Otóż, w obydwu tych pracach, w moim przekonaniu, wywody teoretyczne pozbawione są kluczowych dla tych prac wyjaśnień. Mianowicie, czytelnik nie uzyskuje odpowiedzi na pytanie jaka przesłanka teoretyczna stoi za tym, aby preferowanym wartościom oraz cechom osobowości przypisać status zmiennych osobowościowych. Należy się domyśleć, że pomimo dość „dyplomatycznej naukowo” nazwy „zmiennie osobowościowe” chodzi o zmiennie strukturalizujące osobowość? Jeśli się nie mylę, to preferowane wartości byłyby komponentami strukturalnymi osobowości? Jeśli tak jest, to mamy tu do czynienia z bardzo szerokim podejściem do osobowości, a do jej struktury oprócz preferencji możemy także zaliczyć np. postawy czy umiejętności. Stawiam zatem pytanie, co w takim razie, zdaniem Doktorantki, ze zbioru zmiennych psychologicznych osobowością nie jest?
2. Widzę jednak sposób w jaki wartości mogłyby „przedostać się” do struktury osobowości. Odniosę się do nieopublikowanej jeszcze, własnej pracy o roboczym tytule *Character traits - the missing children of personality psychology*. Jednym z wątków tej pracy jest to, że do zbioru punktów referencyjnych, istotnych dla rozwoju cech charakteru należą między innymi preferowane wartości. Zatem, to cechy charakteru takie jak np. pokora czy dobroczynność mogą stanowić elementy strukturalne osobowości. Zaś preferowane osobiste wartości umiejscowiłabym w światopoglądzie jednostki, czy świata społecznego, pod którego wpływem jednostka pozostaje. Wydaje się też, że wartości jako takie są systemem zewnętrznym wobec osobowości; zinternalizowane w postaci światopoglądu mogą stanowić swojego „mentalnego doradcę i motywatora” w wyborach i decyzjach podmiotu.
3. Kolejna uwaga jest związana z poprzednim wątkiem i dotyczy tego, że w pracach brakuje jasnej, wyraźnej informacji jaka jest relacja teoretyczna pomiędzy preferowanymi wartościami

POLSKA AKADEMIA NAUK
I N S T Y T U T P S Y C H O L O G I I

ul. Stefana Jaracza 1
00-378 Warszawa

tel./fax 022 583-13-80/81
sekretariat@psych.pan.pl
www.psych.pan.pl

osobistymi a cechami osobowości. Tak cechy jak i wartości zostały zaprezentowane jako układy hierarchiczne, tym bardziej uprawnione jest oczekiwanie, że czytelnik otrzyma informacje na temat tego w jakiej relacji na skali czasowej te zmienne pozostają. Możliwe, iż brak takich informacji utrudnia mi zrozumienie, dlaczego właśnie te zmienne wspólnie znalazły się w badaniach opisanych w pracach. Dodam, że ustalenia teoretyczne dotyczące tego jak i powyższego wątku pozwoliłyby na pogłębione interpretacje uzyskanych wyników badań. Bowiem w pracach brakuje takiej interpretacji, która dostarczałaby odpowiedzi na pytanie „dlaczego tak jest”; np. dlaczego wartości lepiej przewidują zachowania codzienne niż cechy osobowości?

4. Dodatkowo, przez cały czas zadaję sobie pytanie jaka w podejściu Doktorantki jest teoretyczna relacja między osobowością a zachowaniem czy między cechą a zachowaniem? Z pewnością takie wyjaśnienia otrzymam podczas obrony pracy doktorskiej, ale wolałabym je znaleźć w dysertacji.
5. Ponadto, brakuje mi także zamysłu teoretycznego, rzecz jasna o znaczeniu psychologicznym, stojącego za zabiegiem empirycznym, który doprowadził do cytuję: „hierarchicznego ujęcia struktury zachowań”. Innymi słowy struktura, składająca się z: pojedynczych zachowań, grupy podobnych zachowań oraz czynników wyższego rzędu, nie jest wypełniona treścią psychologiczną. Taką treść psychologiczną zapewniałoby wcześniejsze ustanowienie jakiegoś kryterium grupującego; na przykład, identyfikacja struktury zachowań ze względu na poziom zapotrzebowania na stymulację.
6. Kolejna uwaga dotyczy rozróżnienia wartości na „cechy” i „stany” o czym możemy przeczytać w następnych dwóch artykułach (por. powyżej). Przedstawiona w tych pracach linia teoretycznego rozumowania, włącznie z przywołaniem koncepcji Fleesona (np. 2001), jest w moim przekonaniu niewystarczająca, aby zrozumieć zasadność takiego zróżnicowania. Jak rozumiem, kryterium takiego podziału odnosi się do względnej zmienności/stałości przejawiania zachowań sygnujących określone wartości w czasie i poprzez sytuacje oraz ekspresji „cechy” w postaci „stanu” w kontekście danej sytuacji. I tak, preferowana wartość, uznawana za ważną dla jednostki, np. dobroczynność, jako cecha (stała w czasie i stabilna poprzez sytuacje), może przejawiać się o ile „zaktywizuje” ją dana sytuacja, w postaci np. zrobienia zakupów sąsiadom w czasie epidemii (stan?). Jeśli interesuje nas m.in. czy uznawane za ważne wartości mają swoje zastosowanie w konkretnych zachowaniach, albo jakie zachowania codzienne są przejawem jakiej (jakich) wartości, to po co ten podział? Moim zdaniem wprowadza duże zamieszanie. Jednak istnieje prawdopodobieństwo, że nie

POLSKA AKADEMIA NAUK
I N S T Y T U T P S Y C H O L O G I I

ul. Stefana Jaracza 1
00-378 Warszawa

tel./fax 022 583-13-80/81
sekretariat@psych.pan.pl
www.psych.pan.pl

dostrzegam oczywistych dla innych korzyści płynących z takiego podziału, zatem może go zauważyć, kiedy otrzymam wyjaśnienie Doktorantki podczas obrony.

7. Jeszcze jeden problem ogólny, związany z badaniami nad wartościami. W badaniach uzyskano małe siły efektów dotyczące przewidywania zachowań codziennych przez preferowane wartości. Zastanawiam się, czy aby uzyskać silne efekty w tym zakresie, preferowane wartości nie powinny być badane w kontekście przewidywania zachowań raczej *nie-codziennych*? Jeśli ktoś deklaruje, że np. dobroczynność jest wartością istotną w jej/jego życiu, to kiedy nastanie pandemia, czy takie działania jak pomoc finansowa tym, którzy tracą zdolność zarabiania czy pracę, udział w zbiórce na sprzęt medyczny mogą być najsilniej przewidywane przez właśnie tę wartość lub inne pokrewne wartości?

Uwagi szczegółowe

1. Pierwsze zdanie Streszczenia/Summary, definiuje raczej cel psychologii w ogóle niż psychologii osobowości. Ta ostatnia ma na celu badanie związku osobowości z zachowaniem; opis, wyjaśnienie i przewidywanie zachowań poprzez pryzmat osobowości.
2. Streszczenie/Summary oraz Introduction, to w zasadzie powtórzone raporty z badań opisanych w artykułach. Oczekiwałam od Doktorantki zaproponowania jakiejś “kłamry teoretycznej”, umocowania teoretycznego dla badań opisanych w czterech artykułach. Sądzę też, że w zbiorze artykułów, składających się na tę rozprawę doktorską przydałby się piąty artykuł, samodzielnie napisany przez Doktorantkę. Artykuł np. podejmujący próbę przedstawienia modelu teoretycznego, czy oferujący pogłębioną analizę teoretyczną wyników z serii badań. Może stworzenie takiej pracy dałoby okazję do udzielenia choć przybliżonych odpowiedzi na powyżej sformułowane przeze mnie uwagi polemiczne.
3. Chciałbym także zauważyć, że w pracach bazujących na Kołowym Modelu Metacech Osobowości (np. Strus et al. 2014) nie da się łatwo zapamiętać wyników badań, zrozumieć ich analiz czy interpretacji bez nieustającego przypomina sobie tegoż modelu, bądź patrzenia na jego formę graficzną. Stąd, proponuję zespołowi badawczemu, którego częścią jest Doktorantka rozważenie uproszczenia, a może nawet rewizji etykiet jakie nadano metacynnikiem.

Podsumowując, gratuluję Doktorantce oraz współautorom dobrej naukowej roboty i uznaję, że recenzowana przeze mnie rozprawa doktorska autorstwa mgr Ewy Skiminy spełnia warunki określone w art.31 Ustawy z dnia

POLSKA AKADEMIA NAUK
I N S T Y T U T P S Y C H O L O G I I

ul. Stefana Jaracza 1
00-378 Warszawa

tel./fax 022 583-13-80/81
sekretariat@psych.pan.pl
www.psych.pan.pl

14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017r. poz. 1798). W związku z powyższym - z pełnym przekonaniem - wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Grzegorz Jaracz